

КОНЦЕПТОПРОСТІР КОРОТКОГО ОПОВІДАННЯ “DIE AFFENINSEL” Р. МУЗИЛЯ

CONSEPT-SPACE OF “DIE AFFENINSEL” STORY BY R. MUSIL

Глущенко Г.Б.,

orcid.org/0000-0003-2199-2849

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної підготовки
Хортицької національної академії*

Данченко І.Ю.,

orcid.org/0000-0003-4224-9771

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної підготовки
Хортицької національної академії*

У статті виноситься на розгляд дослідження поняття концептуальної домінанти у лінгвокультурі взагалі та в художньому тексті зокрема. Текстові концептуальні домінанти базуються на вербалізованих культурних концептах, будучи їхніми трансформаціями, які проявляють себе в схожих текстах однієї епохи. Подаються такі необхідні при розгляді концептуальних домінант поняття, як ключове слово та заголовок як перше ключове слово тексту, його різновиди у художньому тексті, його проєкції в мережу тексту та його зв'язок з іншими ключовими словами. Визначається, що як заголовок, так і ключові слова є вмістилищем авторського задуму, вони репрезентують концепти тексту та їхні семантичні смисли, що призводить до маніфестації концептуальних домінант. У статті перелічено ознаки ключових слів, на основі яких ці домінанти можна визначити та проаналізувати. Знаходження ключових слів, їхній аналіз, і, перш за все, аналіз заголовку тексту та дослідження його проєкцій і зав'язків із ключовими словами, спираючись на методіку асоціативно-смыслового поля концепту, дозволяють визначити концептуальні домінанти тексту певного автора. У статті коротко описується методіка, її основні положення й терміни, надається опис покрокового визначення та вивчення концептуальних домінант. В процесі аналізу концептопростору короткого оповідання «Die Affeninsel» сучасного австрійського письменника Р. Музиля із залученням методіки асоціативно-смыслового поля концептів та аналізу заголовка з його проєкціями було виявлено базові концепти цього оповідання, проаналізовано їхні асоціативно-смыслові поля та шляхом дослідження індивідуально-авторського сегменту поля визначені концептуальні домінанти цього тексту. Це дозволяє визначити домінантні смисли творчості окремого письменника певного часу й може служити основою для дослідження концептуальних домінант у текстах однієї епохи та вияву їхньої схожості.

Ключові слова: концептуальна домінанта, ключове слово тексту, концепт, асоціативно-смыслове поле концепту, заголовок.

The article deals with the conceptual dominant in linguistic culture in general and literary texts in particular. Textual conceptual dominants are based on verbalized cultural concepts, being their transformations, which manifest themselves in similar texts of one epoch. The author look into the concepts which are essential to understand conceptual dominants such as key words and the title as the first key word of the text, as well as its variations in the literary texts, its projections into the text network, and its connection with other key words of the test. It is determined that both the title and the key words are the receptacle of the author's intention, they represent the concepts of the text and their semantic meanings, which leads to the manifestation of conceptual dominants. The article lists the features of keywords based on which these dominants can be identified and analyzed. Identification of keywords, their analysis and, above all, analysis of the text title and its projections and connections with keywords, relying on the methodology of associative semantic field of concepts, allow for determining the conceptual dominants of a text by a specific author. The article briefly describes the methodology, its main provisions and terms, and provides a description of the step-by-step identification and study of conceptual dominants. In the process of analyzing the concept space of the short story “Die Affeninsel” by the contemporary Austrian writer R. Musil, the authors use the methodology of the associative semantic field of concepts to analyze the title with its projections, identify the basic concepts of this story and analyze the associative semantic fields. They also identify the conceptual dominants of the text by studying the individual author's segment of the field. This allows for identifying the dominant meanings of creativity of a particular writer who belongs to a certain time period and can be used as a basis to study conceptual dominants in texts of that period and identify their similarities.

Key words: conceptual dominant, key word of the text, concept, associative semantic field of concept, title.

Постановка проблеми. Виявлення концептуальних домінант у текстах письменників та поетів може показати не лише індивідуально-авторську картину світу, а й – у порівнянні – концептуальні домінанти й картину світу цілого народу в певний період часу. Ця стаття ставить на меті розглянути концептуальні домінанти в одному з коротких оповідань Р. Музиля на основі теоретичних

викладок про сутність концептуальної домінанти у художньому тексті.

Актуальність статті полягає у зверненні до когнітивного напрямку сучасної лінгвістичної науки та дослідженні концептів у художньому тексті в руслі когнітивних розвідок.

Новизна цієї розвідки полягає в дослідженні семантичних смислів концептів тексту – концеп-

туальних доміант – через проєкції заголовка у ключові слова тексту, які вербалізують його концепти, а також через лексичний склад асоціативно-сміслових сукупностей ключових слів на матеріалі короткого оповідання німецькомовного письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку дослідників, у заголовку тексту є закладеним концепт або концепти окремого твору та навіть тексто-стильовий концепт, який об'єднує всю творчість письменника та виражає концептуальну цілісність його ідіостиля [1, с. 44]. Для визначення концептів тексту виявляються проєкції заголовка в текст, його семантичний зв'язок із ключовими словами [1, с. 142] та визначаються асоціативні зв'язки ключових слів.

Питання ключових слів є одним із центральних у роботах, присвячених концептуальним дослідженням художнього тексту, при цьому на їхнє позначення вжито різні назви [2, с. 234]. На думку Л. Шевченко, ключові слова «є концентрованим вираженням концептуального змісту. Це особлива категорія текстових елементів, стрижневим компонентом організації та функціонування якої є авторський задум» [3, с. 176]. Автор тексту репрезентує читачеві певну ідею, яка знаходить своє явне втілення у ключових словах як маркерах основного смислу тексту [2, с. 236].

Ключові слова мають певні ознаки, на основі яких їх можна виокремити у тексті. Це їхня повторюваність, багатство лексичних зв'язків (синонімія, антонімія, морфологічна та семантична похідність), несподіваність у вживанні, здатність збагачуватись додатковими смислами, багатозначність, значне ідейне, смислове навантаження, їхні зв'язки з іншими інформативними одиницями тексту, а також вживання не лише в межах одного твору автора, а й повторюваність в інших творах [2, с. 239; 3, с. 176]. Крім того, ключові слова дуже часто займають сильну позицію у тексті, виступаючи або його заголовком, або в епіграфі. Таким чином, заголовок твору може бути пов'язаним із ключовими словами прямим зв'язком, тобто одне з ключових слів є винесеним у заголовок, або семантичним зв'язком, коли значення заголовку мають проєкції у значення ключових слів [1, с. 142].

Знаходження і дослідження ключових слів у тексті є необхідним при розгляді концептів певного тексту. В цій статті нас цікавлять концептуальні доміанти на прикладі одного з текстів Р. Музиля.

У лінгвокультурному просторі певної мови концептуальні доміанти «окреслюють специ-

фічні особливості етнічного менталітету і дозволяють судити про параметричні ознаки відповідного типу культури з його специфічними уявленнями про устрій світу і правила поведінки в ньому» [4, с. 296]. Концептуальні доміанти відносяться як до сфери культури, так і лінгвокультури, утворюючи між ними проміжний шар [4, с. 149], тобто вони виражають ціннісні, стереотипні установи певної культури, закріплені у значеннях слів.

Оскільки автор художнього тексту належить до певного народу, він мислить відповідними концептуальними доміантами, таким чином, вони стають основою його розумового процесу, що реалізується у його художніх текстах у вигляді індивідуально-авторських концептів. Таким чином, концептуальні доміанти художнього тексту – це, по-перше, процес, в якому створюються умови для освоєння ключових концептів культури певного часу.

По-друге, концептуальні доміанти у художньому тексті є результатом розумового процесу, освоєння та подачі їх автором. Це вербалізовані семантичні смисли концепту, які найчастіше позначають протилежні поняття, вказуючи, таким чином, на антиномії можливого світу [1, с. 41].

Актуалізуючись за допомогою асоціативних блоків ключових слів, концептуальні доміанти утворюють з ними концептуальну сітку тексту та розкривають зміст концептів. Концептуальні доміанти отримують статус оперативних одиниць читацької свідомості, даючи можливість проникнути у ментальний простір, в якому проявляється імпліцитна сторона тексто-стильового концепту згідно лінгвотипологічній концепції О. Г. Фоменко [1, с. 42–44; 142].

Постановка завдання. В цій статті зроблено спробу дослідити концептуальні доміанти короткого оповідання австрійського письменника Р. Музиля, спираючись на методику асоціативно-сміслових полів концептів, розробленою В. Г. Ніконовою [5] та лінгвотипологічну теорію тексто-стильового концепту О. Г. Фоменко [1].

Виклад основного матеріалу. Асоціативно-сміслове поле (далі – АСП) художнього концепту складається з його сміслових атрибутів (атрибутив-сем та атрибутів-асоціатів), пов'язаних між собою парадигматичними, синтагматичними, дериваційними зв'язками (синонімів, антонімів, дериватів, асоціатів ключового слова, ядра АСП).

Ядро АСП складає смислова доміанта, яка найбільш очевидно представляє смисл концепту, це найчастіше лексична одиниця з аналогічною назвою. Її об'єм визначається на основі тлума-

чення значення її лексеми-репрезентанта в тлумачному словнику. Периферія – це смислові атрибути, ускладнені додатковими смислами, вони утворюють тематичні мікрополя з тематичним ідентифікатором. Периферія має три сегмента: онтологічний, узуальний та індивідуально-авторський, які визначаються в залежності від типів зв'язку між ядром поля з центрами мікрополів. Онтологічний сегмент вміщує смисли, найбільш близькі до поняття, вираженого ядром, та пов'язуються із ним парадигматичними зв'язками. Узуальний сегмент представляє собою узагальнене знання про той чи інший культурний елемент та виражає національну специфіку у певний відрізок часу. Компоненти цього сегменту пов'язані синтагматичним зв'язком та перебувають у різних семантичних відношеннях із ядром АСП: причинно-наслідкові, результату та інші. Індивідуально-авторський сегмент представляє додаткові смисли, не характерні для загальноприйнятого колективного знання, він утворюється антонімами та асоціатами [5]. Саме індивідуально-авторський сегмент дозволить вивчити особливості авторського світосприйняття та дослідити елементи його концептосфери.

Аналіз концептуальних домінант тексту шляхом асоціативних полів відбувається, по-перше, шляхом виявлення у тексті ключових слів – носіїв концептуального смислу, які повторюються в лексичній структурі різних текстів одного автора. Крім того, аналізу підлягає заголовок як перше ключове слово тексту. Через його проєкції, його повтори виявляються інші ключові слова. Далі визначаються його семантичні зв'язки з іншими ключовими словами тексту. Після цього визначаються ключові слова, що є зв'язаними з ключовими словами заголовка тезаурусними зв'язками. Далі вони групуються через асоціації. Заголовок може повторюватися у тексті простим, звуженим, розширеним, однокорінним або частковим повтором [1, с. 143].

До базових концептів тексту відносимо наступні: Самотність – 30 лексичні одиниці (далі – ЛО), Людина – 58 ЛО, Смерть – 43 ЛО, Страх – 32 ЛО, Залежність – 50 ЛО, Зло, страждання – 39 ЛО. До периферійних концептів відносяться просторові концепти (верх – низ) – 26 та 16 ЛО відповідно, Дім – 18 ЛО, Життя – 32 ЛО, Природа – 33 ЛО.

На прикладі двох базових концептів тексту Людина і Смерть зробимо спробу визначити концептуальні домінанти цього тексту.

Найбільшу кількість своїх вербальних репрезентацій має концепт ЛЮДИНА. Ядром АСП

концепту є лексема Mensch. Онтологічний сегмент його периферії складають його синоніми: Geschöpf, Wesen, Seele (2 рази). Узуальний сегмент складається з декількох мікрополів: частини тіла людини як живого організму. Це мікрополе представлено такою лексикою: Ferse, Sohlen, Hände, Handflächen, Arme, Ohren, Gesicht (2 рази), Hals, Haar, Augen, Blick (5 разів). Мікрополе родинні відносини складається з таких лексем: Familie (2 рази), Ehepaar, Sohn, Königspaar, Kronprinz, Mutter. Мікрополе вік та різновид людини: Touristen, Bursche (2 рази), Mädchen (2 рази), vierjähriges Kind, die Alten, der König (2 рази), der Verfolger (2 рази). Мікрополе угруповання людей: ein zahlreiches Volk, die Menge. Помешкання людини: das Gebäude, ein Palast, das Dach des Hauses, Wand, Außenwand. Мікрополе їжа: das Mahl, Verdauungsbeschwerden, Küchenabfälle.

Індивідуально-авторський сегмент представляє концепт ЛЮДИНА та його особистісні домінантні смисли.

Концептуальна домінанта «Подібність до людини, втрата людських якостей» виводиться через метафоричне вживання лексем з поля Тварина на позначення людини. Така вказівка робиться вже в заголовку тексту «Die Affeninsel» («Острів мавп»). Слово Affe на протязі всього оповідання вживається по відношенню до людини, що автор демонструє на такому прикладі: «Den Baum bevölkern etwa fünfzehn seh-nige, bewegliche *Burschen und Mädchen*...» [6, с. 230], потім – «Einer nach dem anderen kommen die zur Erde gejagten *Baumaffen* vorbei...» [6, с. 231]. Тобто спочатку жителі острова позначаються як *Burschen und Mädchen* (хлопці та дівчата), а потім вже – лексемою *Baumaffen* (мавпи з дерев). Крім того, спочатку вжито лексему *Schnauze* (морда) з поля «Тварина», а потім *Gesicht* (обличчя) з поля «Людина» про короля острова. Також вжито метафору: короля та королеву острова, які є мавпами, названо *Königspaar*, а їх сина – *Kronprinz*, словами з поля ЛЮДИНА. На такий смисл концепту ЛЮДИНА вказує також наступне речення: «...vom Königreich Italien getrennt wird», мова йде про острів мавп, який відокремлено від королівської імперії Італії, тобто вказується на відокремлення, різницю між людиною та подібністю до людини, вони відокремлені один від одного. У тексті лексему *Volk* вжито по відношенню до мавп – «...lebt in dem Graben ein zahlreiches *Volk kleiner Affen*». Однак це слово можна використовувати лише по відношенню до людини, синонімом до нього є лексема *Menschen* (люди).

Перенесення якостей тварин на людину можна простежити також і на прикладі описання помешкання героїв оповідання. В цьому випадку АСП концепту ЛЮДИНА перехрещується із АСП периферійного концепту ДІМ. На позначення дому в індивідуально-авторському сегменті вжито незвичні лексичні одиниці: Baum (дерево) – 5 разів, Graben (яма) – 6 разів, Hundehütte (собача конура). В тексті вказується на те, що ці люди-мавпи живуть на деревах “*Den Baum bevölkern etwa fünfzehn sehnige, bewegliche Burschen und Mädchen ...*” [6, с. 230], однак на деревах можуть жити лише птахи або тварини. Крім того, палац короля порівнюється із собачою будкою. В цьому випадку перехрещуються концепти ЛЮДИНА, ТВАРИНА та ДІМ: «... am Fuße des Baumes aber lebt in dem einzigen Gebäude der Insel, *einem Palast von Form und Größe einer Hundehütte, ein Ehepaar weit mächtigerer Affen mit einem ganz kleinen Sohne*“. Для позначення одного із видів помешкання вживається лексема Graben (яма): “*Verdrängt von der Oberfläche und der Luft, lebt in dem Graben ein zahlreiches Volk kleiner Affen*” [6, с. 231].

Наступним базовим концептом тексту “*Die Affeninsel*” є концепт СМЕРТЬ.

Онтологічний сегмент периферії АСП концепту СМЕРТЬ представлений синонімом до ядерної домінанти Tod – Ende, який вживається в тексті чотири рази.

Узуальний сегмент складається зі слів різних частин мови, пов’язаних із домінантою синтагматично різними типами семантичних зв’язків: прикметник tot – «мертвий» вказує на ознаку «відсутність руху, розвитку, життя», його синоніми kahl (зі значенням leer, ausgestorben «відсутність життя, пустота»), regungslos (tot, leblos, bewegungslos – без руху, життя), lebensgefährlich (зі значенням todbringend, tödlich – смертельно небезпечний), ruhig (зі значенням einsam, verlassen, bewegungslos – одинокий, без руху) та його синонім langsam; прислівники abseitig (зі значенням unbelebt, ausgestorben, з ознакою вимерлий, без життя), beiseite (зі значенням einsam – одинокий) та його синонім entfernt, вжитий у тексті в найвищому ступені порівняння (an der entferntesten Stelle), weit (зі значенням einsam), дієслово ruhen (зі значеннями sich nicht bewegen, im Schlaf liegen, beerdigt sein – не рухатися, спати, бути похованим). Таким чином, актуалізується ознака концепту Смерть – відсутність руху, розвитку.

Індивідуально-авторський сегмент включає тематичні мікрополя, пов’язані з ядром АСП асоціативними та антонімічними зв’язками, які вира-

жаються за допомогою такої лексики: Schädel (череп), Skelett, Fegefeuer (чистилище), прикметники на позначення кольору – синоніми schwarz (чорний) та dunkel (темний), і його синонім lichtlos (без світла, похмурий). Слово Fegefeuer (чистилище), крім того, має одне зі значень Qual (мука), яке пов’язує концепт Смерть із концептом Страждання, та виділяє таку ознаку концепту Смерть.

Індивідуально-авторський сегмент цього концепту пересікається із АСП периферійного для тексту та антонімічного концепту ЖИТТЯ та його ознаками.

Концепт ЖИТТЯ в тексті представлений такими словами: das Leben, leben (3) та його синонімами bewohnen, bevölkern, beherbergen, а також словом der Baum (5 разів) та його синонімом der Stamm. Образ дерева (der Baum) є символом життя [7], однак у тексті воно зображується таким чином: “... ein hoher Baum *ohne Zweige und Rinde*” (високе дерево без гілок та кори). “*Er (der Baum) steht ohne Wurzeln aufrecht und ist tot, und wie ein Mast in den Zement einer ovalen Insel gepflanzt*” [6, с. 230]. Лексема Wurzel означає, зокрема, орган, за допомогою якого рослина отримує їжу, без нього вона гине (“... zugleich Organ der Nahrungsaufnahme ist”). Дієслово pflanzen означає “*Zum Anwachsen mit den Wurzeln in die Rede setzen*”, але в тексті дерево посаджене в цемент, а не в землю, отже воно не буде рости і не отримує речовин із землі, необхідних для життя, тобто воно мертве або помре. В тексті зустрічається також словосполучення “*ein geordnetes Leben*” (впорядковане життя). Слово geordnet має синоніми ruhig, konstant, які відводять до концепту Смерть.

Ці речення та словосполучення вказують на концептуальну домінанту «Подібність до життя», яка визначається також наступними смислами: Villa Borghese – місце, де знаходиться Affeninsel та Affenbaum. Це найвідоміший парк-музей у Римі, що відсилає до асоціацій із несправжністю та штучністю. Смісл наступного речення також вказує на цю домінанту: “*Verdrängt von der Oberfläche und der Luft, lebt in dem Graben ein zahlreiches Volk kleiner Affen*” [6, с. 231]. Слово die Luft означає “... Stoff, den Mensch und Tier zum Atmen braucht“. Отже, у героїв тексту немає повітря, щоб дихати, а отже, немає і життя. Автор використовує оксюморон «*Verdrängt von ... der Luft, lebt...*», щоб указати на подібність до життя.

Отже, концепт Смерть має такі ознаки в тексті: відсутність руху, страждання.

Концептуальними домінантами у тексті є «Подібність до людини, втрата людських яко-

стей», «Подібність до життя призводить до смерті».

Висновки. Отже, розглянувши текст короткого оповідання «Die Affeninsel» за допомогою методики асоціативно-сислового поля концепту та лінгвотипологічної теорії вивчення текстів та тексто-стильового концепту ми визначили базові концепти цього тексту та його концептуальні

домінанти: «Подібність до людини, втрата людських якостей», «Подібність до життя призводить до смерті». Розуміння цих концептів, концептуальних доміант у тексті австрійського письменника дає змогу досліджувати не лише його індивідуально-авторську картину світу, а й картину світу та концептуальні доміант австрійської літератури першої половини ХХ сторіччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фоменко О. Г. Типологічне в ідіостилі Джеймса Джойса : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2004. 329 с.
2. Форманова С. В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 6. С. 234–239.
3. Шевченко Л. Концептуальний простір тексту Нового Завіту. *Studia Ukrainica Posnaniensi*. 2016. Vol. 4. P. 173–181.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя, 2008. 332 с.
5. Ніконова В. Г. Системна організація асоціативно-сислового поля художнього концепту (на матеріалі трагедій Шекспіра). *Studia Germanica et Romanica*. Серія «Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання». 2007. Т.4, № 3 (12). С. 61–73.
6. Robert Musil. Die Affeninsel. URL: https://teachsam.de/deutsch/d_literatur/d_aut/mus/mus_affeninsel_txt.htm. (дата звернення: 06.02.2024).
7. Baum – Symbol des Lebens. URL: https://www.mstk.at/aktuell/artikel_baum-symbol-des-lebens (дата звернення: 23.01.2024).

УДК 811.11(410)3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.12>

ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧІКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ

PROSODICAL FEATURES OF CHICANO ENGLISH

Григораш В.С.,

orcid.org/0000-0003-0935-940X

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Карпова Д.М.,

orcid.org/0000-0001-6760-2573

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови № 2
Національного університету «Одеська морська академія»*

Пропоноване дослідження присвячено вивченню просодичних характеристик мовлення носіїв Chicano English, або чіканської англійської, що є поширеною на території п'яти штатів південного заходу США, а саме Каліфорнії, Аризони, Нью-Мексико, Техаса та Колорадо. «Чікано» називали мексиканців, які не асимілювалися з американським населенням, зазвичай, бідні верстви населення. Чіканська англійська є самостійним діалектом англійської мови, який виник внаслідок взаємодії іспанської та англійської мов. Чіканська англійська вирізняється унікальним ритмом і мелодією, схожою на південно-американський діалект англійської мови, має складний набір нестандартних англійських просодичних засобів, наприклад, підвищення тональності значущих слів у середині та в кінці речень, а також високі тональності початкових речень, які часто супроводжуються подовженням наголошених складів. Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи спонтанного мовлення 10 носіїв чіканської англійської, з яких 5 чоловіків та 5 жінок віком від 20 до 62 років. Загальна тривалість аудіозаписів склала 27 хвилин. Інструментальний аналіз уможливив визначення таких просодичних параметрів, як тип ядрового тону і його характер (напрямок руху, крутість, тональний рівень початку і кінця), характер перед'ядрової частини, тональний діапазон